

УДК 007(438):94(477.4)“1905/1914”

С.І.Оліпер

### Польська періодика Правобережної України (1905–1914 рр.): між цензурою та політичними таборами

Завоюванням революції 1905–1907 рр. у Російській імперії для її національних меншин стало надання права створювати свої легальні товариства, клуби, видавати рідною мовою літературу, газети, журнали. Ним скористалася польська меншина Правобережної України. У статті розглядається заснування і видання польських часописів у Києві та інших містах упродовж 1905–1914 рр. З'ясовується, що в той період тільки у Києві виходило 12 польських газет, 14 тижневиків і 8 журналів, з яких найбільш впливовими і популярними були суспільно-політичні, економічні, літературні й релігійні часописи “Gazeta Kijowska”, “Dziennik Kijowski”, “Głos Kijowski”, “Goniec Kijowski”, “Gazeta Kresowa”, “Przegląd Ukraiński”, “Kłosy Ukraiński”, “Swit”, “Nasza przyszłość”, “Kresy”, “Nasz świat”, “Zjednoczenie”, “Lud Boży” та ін.

Дослідженнями, здійсненими на основі здобутків історіографії (Д.Бовуа, А.Сліш, О.Білобровець, Л.Баженов, А.Путова та ін.) та документів фондів ЦДА України і Держархіву Хмельницької області, встановлюється у статті, що польська періодика опинилася між молотом і ковадлом, тобто між утисками цензури і можновладців та протиборством “лівого” і “правого” таборів громадсько-політичних сил місцевої польської меншини, а також залежністю від багатих спонсорів і видавців. У статті наводяться приклади переслідування владою редакцій польських часописів аж до закриття видань за вміщення публікацій, спрямованих проти самодержавства і на підтримку революційного руху в країні. Аналізуються ідейно-політичні засади, демократична або консервативна спрямованість низки польських газет та журналів, їх роль у суспільному, культурному, просвітницькому та духовному житті Правобережної України, як цінне джерело інформації про її становище, устремління та діяльність, виразника пошуків компромісу у налагодженні співпраці з українською титульною нацією.

Крім київської польської періодики, розглядаються видання у Проскуріві та Ярмолинцях Подільської губернії у 1910–1914 рр. тижневика “Tygodnik Podolski” та газети “Nasza Wieś”, подвижництво їх редакторів С.Зембржуського та В.Барановського.

**Ключові слова:** Правобережна Україна, польська меншина, польська періодика, газети, журнали, редакція, публікації, цензура, репресії.

На суспільно-політичний і культурний розвиток поляків Правобережної України початку ХХ ст. особливо великий вплив чинила преса і публіцистика. Польські газети і журнали виходили значними накладками і, незважаючи на цензуру, доносили до населення провідні ідеї сучасності, чимало періодичних видань вміщували літографії та фотографії, що збільшувало їх поширення. При

цьому відбувалася спеціалізація видань, орієнтація на певну соціальну аудиторію. Газети стали прибутковими і перетворились у вигідне підприємництво. Преса відкривала читачам очі на світ, порушувала проблеми, які хвилювали суспільство. Польська періодика легальна та нелегальна початку ХХ ст., у першу чергу була виразником польської національної меншини України, консолідувала її, відображала різні сторони її діяльності, складні соціально-економічні, політичні суперечності та устремління, стала джерелом для вивчення її політичних течій, громадського, просвітницького і культурного життя. Все це йшло врозрід з етно-політикою царату, яка впроваджувала насильницьку русифікацію як українського народу, так і в його складі національних меншин. Тому офіційна цензура була знята згідно з вимогами самодержавної влади для того, щоб, зокрема, польські часописи за своїм змістом не виходили за межі її вимог й репресувати ті періодичні видання, які ставали в опозицію до існуючого режиму.

Тому за мету цього дослідження ставимо розглянути ідейно-політичну спрямованість польської періодики, її залежність від угруповань польської меншини та утиски її з боку царської цензури, яка контролювала і боролася, насамперед, з опозиційними самодержавству польськими періодичними виданнями в Правобережній Україні у період російської революції 1905–1907 рр. і після неї. В основу розробки проблеми ми поклали здобутки історіографії, насамперед, праці Д.Бовуа [1], А.Сліша [15], А.Путової [2], А.Заводовського [3], О.Білобровець [4], Л.Баженова [5] та ін. Проте головним джерелом для створення статті стали документи фонду 295 (Київський тимчасовий комітет друкованих видань) Центрального державного історичного архіву України в Києві) та фонду 228 (Подільський цивільний губернатор) Державного архіву Хмельницької області й інші матеріали.

Як відомо, до початку революції 1905–1907 рр. польська меншина Правобережної України не мала жодного свого легального періодичного видання, що послаблювало її позиції в супротиві політиці русифікації регіону. В цих умовах вона змушена була послуговуватися періодичними виданнями Польщі, Литви та зарубіжжя й отримувати її переважно нелегально, наражаючись при цьому зазנати репресій з боку влади у випадку її виявлення при таємному транспортуванні або під час обшуків квартир поляків.

Під впливом масових виступів під час революції 1905–1907 рр. самодержавство змушене було значно демократизувати внутрішню національну політику, визнати культурно-автономістські права низці національних меншин і етнічних груп, дозволити їм мати власні громадсько-політичні установи, товариства, освітні заклади, здійснювати видання рідною мовою літератури, газет і журналів. Досить ефективно цими здобутками революції скористалися політичні угруповання, інтелігенція і клерикали польського населення Правобережної України.

Використовуючи п. 15 додатку до ст. 114 “Тимчасових правил про періодичні видання та їх цензуру в Російській імперії” від 24 листопада 1905 р., який дозволяв видавати лояльну режиму періодичку мовами національних меншин [6], упродовж 1905–1914 рр. тільки у Києві виходило 12 польських газет, 14 тижневиків

і 8 журналів [5, с. 112]. За своєю спрямованістю, польську пресу можна поділити на такі основні групи:

- 1) соціалістичні видання (“Robotnik”, “Hasła”);
- 2) суспільно-політичні, економічні і літературні часописи (“Gazeta Kijowska”, “Dziennik Kijowski”, “Głos Kijowski”, “Goniec Kijowski”, “Kurier Kijowski”, “Tygodnik Kijowski”, “Gazeta Kresowa”, “Przegląd Ukraiński”, “Kłosa Ukraiński”, “Świt”, “Nasza przeszłość”, “Przegląd krajowy”, “Pocztą Stepowa”, “Kresy”, “Nasz świat”, “Wola kresowa”), “Zjednoczenie” та інші;
- 3) мистецько-літературні (“Biały Paw”, “Roznymi szlaki”);
- 4) католицькі (“Lud Boży”, “Słowo Boże”, “Głos katolicki”, “Oracz”, “Gazeta dla dzieci” й інші) [7].

Також періодично видавалися польські часописи в Бердичеві (“Biblioteka parafialna”), Проскуріві (“Tygodnik Podolski”, “Nasza Wieś”, “Nasze życie”), Одесі (“Dziennik Odeski”, “Życie Polskie”) та інших містах, де компактно проживали поляки [8]. Крім того, з початку XX ст. у польському середовищі Правобережжя таємно і легально поширювалося понад два десятка періодичних видань Королівства Польського, Литви та Західної України, серед яких популярними були “Dziennik Powszechny”, “Przegląd Polski”, “Kurier Polski”, “Głos”, “Gazeta Warszawska” тощо [9, арк. 257].

Отже, така кількість періодики, що заповонила Правобережну Україну у 1905–1914 рр., була свідченням активізації місцевої польської громади та поляризації в її середовищі різних громадських та політичних організацій та партій, стала доказом їх поділу на прихильників налагодження польсько-української співпраці та прибічників схилення своїх читачів до участі в польському національно-визвольному русі, до консервативної ізоляції місцевих поляків від інтересів українського народу.

Польські часописи могли існувати за умови матеріальної підтримки меценатів, на кошти аристократів і багатіїв своєї меншини, котрі й формували ідеологічну орієнтацію газет та журналів переважно в консервативному дусі, на угодовство з самодержавством, на національний сепаратизм. Така спрямованість мало влаштувала пересічного поляка. До того ж, офіційна цензура всіляко переслідувала ці часописи. Зокрема, редакція головної польської газети в Україні “Dziennik Kijowski” впродовж 1905–1912 років за опубліковані опозиційні до самодержавства матеріали сплатила штраф у сумі 2400 рублів [10, арк. 8-18, 32]. Зокрема, засновника і спонсора цієї газети, відомого дяча польської громади Правобережжя, графа В.Грохольського за статті “3 Вільно”, “Варшавські листи”, “Справа про Виборзьку відозву” в “Dzienniku Kijowskim” за 19 і 21 вересня, “Справа про Виборзьку відозву” за 16 грудня 1907 р. було оштрафовано за порушення цензурних правил і “тенденційне висвітлення матеріалу” на 600 руб. [10, арк. 8, 10]. За критичні публікації на підтримку революційних подій в Росії, Україні та Польщі “Під знаком циркуляру”, “Герой дня” і “Ліквідована законність” в газеті “Głos Kijowski” у 1906 р. редакторів оштрафовано на 3000 руб. [11, арк. 12], тижневик “Świt” у 1907 р. сплатив штраф 500 руб. за вміщену статтю “Кінець

епопей” в числі №52 за 30 грудня [12, арк. 5-6]. Київський генерал-губернатор за поданням цензорів у січні 1907 р., “враховуючи шкідливі публікації” щодо самодержавства, призупинив видання польської газети “Kresy” та його додатку журналу “Lud Boży” [13, арк. 7-8]. Не обминули репресії навіть поміркований літературний журнал “Biały Paw” (“Білий пава”) за вміщення статті “Цирк конституціоналізму” (число 14 від 26 серпня 1908 р.). Київський губернатор постановив: “маючи на увазі, що в журналі поміщена стаття “Цирк конституціоналізму”, яка заборонена до публічного поширення... редактора журналу Владислава Радзівського піддати штрафу до 100 руб.” [14, арк. 4].

Водночас влада вдавалась до арешту редакторів і кореспондентів польських часописів, до тимчасового або повного закриття опозиційних видань. Зокрема, в квітні 1911 року за опубліковану статтю “Таємні польські школи” були кинуті до в’язниці на два тижні редактори “Dziennika Kijowskiego” Фома Михайловський і Антоній Четвертинський й тимчасово було припинено видання цієї газети [10, арк. 27].

Дійшло до того, що обурені редактори польських часописів звернулися в грудні 1907 р. із іронічною заявою до київського губернатора з тим, що “оскільки повторюються адміністративні санкції до редакцій просимо дозволити подавати йому для попереднього перегляду матеріали призначені до публікації”. Губернатор на це відповів “...перегляд призначеного матеріалу для розміщення в газетах... вельми бажано” [11, арк. 3-4].

Постійне втручання чиновників від цензури, визиски, штрафи, нестача передплатників стали причиною короткочасного існування більшості польських часописів у Правобережній Україні. Окремі газети і журнали виходили в світ кілька місяців (“Głos Kijowski” (1906–1907 pp.); “Hasła”, “Robotnik” (1909), інші – один-два роки (“Świat” (1906–1908), “Wola kresowa” (1907), “Kresy” (1906–1908), “Tygodnik Kijowski” (1907–1908), “Gazeta Kijowska” (1912), “Słowo Kijowskie” (1914), “Kurier Kijowski” (1914), “Kłosa Ukrainskie” (1914) та ін.). Найдовше функціонували такі, особливо впливові часописи, як “Dziennik Kijowski” (1905–1916), “Nasz świat” (1907–1914), “Lud Boży” (1907–1918) [15, s. 44, 47, 48].

Щоденна суспільно-політична газета “Dziennik Kijowski” була створена у вересні 1905 р. на кошти графа Володимира Грохольського (1857–1914) [16, s. 590-591], і з 1 лютого 1906 року редагувалася С.Бартошевичем, Л.Янковським, С.Зелінським, Е.Пашковським, В.Михайловським та ін. [10, арк. 1-2]. Метою часопису було об’єднати представників різних таборів польської “правиці”, які сповідували національно-християнські цінності. Редакція не приховувала наміру створити на Правобережній Україні польську націонал-демократичну партію в Україні, обрати в “коло” від Королівства Польського 1-ї Державної Думи діячів “кресів”, у тому числі від Правобережжя, для їх спільної політичної діяльності, що викликало гостру критику в суспільстві У 1907 р. часопис підтримував ініціативу польської магнатерії (Р.Сангушко, Ю.Потоцький, Собанські та ін.) створити для обстоювання її соціально-економічних і політичних інтересів партію “Stronictwo Krajowe” (“Партія крайова”), яка б не підтримувала польські ліві та революційні

організації. Проте успіху в реалізації цього проекту не було. Польська меншина його не підтримала, і створена партія проіснувала менше року. Газета зверталась як до великих землевласників, промисловців, підприємців, так і до інших верств поляків, закликаючи об'єднатися в єдиному солідарному і консервативному русі [16, s. 591].

У роки революції 1905–1907 рр. надзвичайно загострилися стосунки між селянами і великими землевласниками. В цій ситуації редакція “Dziennika Kijowskiego” намагалась перекласти відповідальність за антагонізм між селянами та поміщиками на царську адміністрацію, яка так і не спромоглася в Південно-Західному краї налагодити добробут, освіту, лад. “Самі ж поляки, – стверджував “Dziennik Kijowski”, – не виступають натхненниками репресій, оскільки не вбачають уросійському уряді, адміністрації і армії єдиного порятунку від українського народу” [16, с. 561]. Насправді ж, ситуація була достеменно навпаки.

Отже, автори “Dziennika Kijowskiego”, може самі того не бажаючи, визнавали, що в роки Першої російської революції гострий етносоціальний конфлікт між польською аграрно-промисловою елітою Київщини, Волині, Поділля та українським (у своїй більшості селянським) народом винятково загострився.

Таким чином, хоча часопис “Dziennik Kijowski” за своїм спрямуванням більше посідав консервативні суспільно-політичні позиції, місцевий генерал-губернатор в своїх оцінках, висловлених у липні 1915 р., відніс його до помірковано-прогресивних друкованих органів, який “захищає ідеї не тільки польського націоналізму, але й загальнослов'янську та антинімецьку платформу., газета видється коректно й цікаво і є цілком благонадійним періодичним виданням” [10, арк. 44]. Тільки за таких умов влада дозволяла довгострокові видання польських часописів.

Відверто органом польського поміщицько-консервативного табору в Україні виступили щоденна газета “Kresy” (1906–1908) та до неї додаток журнал “Lud Boży”, які заснував 24 жовтня 1906 р. присяжний повірений І.В.Лиховський. Редакторами газети були сам засновник та журналіст В.А.Дворжачек, а додатку “Lud Boży” – ксьондзи за чергою К.К.Ставинський та К.Р.Седлецький [13, арк. 1, 16]. Редакція “Кресів” співробітничала з петербурзькою політичною газетою “Край”, вороже ставилася до революції 1905–1907 рр., всіяко у своїх публікаціях захищала інтереси польських власників, культивувала польський націоналізм та автономізм своєї меншини. Окремі статті, на думку цензорів, були “настільки шкідливими” для суспільства і держави, що влада кілька разів у 1907 р. призупиняла це видання, а також і додатку “Lud Boży” [13, арк. 7, 10, 11].

Після закриття цензурою газети “Kresy” у 1908 р., продовжувачем її ідейних позицій виступили, як самостійні друковані органи, клерикальний “Lud Boży”, який мав свої додатки “Nasza Wies”, “Słowo Boże”, “Gazetka dla dzieci”, щомісячний літературний, громадсько-політичний та історичний журнал “Nasza Przeszłość” (“Наше минуле”) (1908–1909), засновником і редактором якої був уродженець Поділля, письменник та громадський діяч консервативного напрямку О.Т.Глинка (1851–1912) [16, s. 59; 17, арк. 1-3]. Будучи виразником інтересів правого табору

місцевої польської меншини, все-таки це видання відрізнялося від газети “Kresy” тим, що воно відступило від угодовства з царизмом, прагнуло примирити різні політичні табори в середовищі поляків [15, s. 46]. На шпальтах часопису друкувалися відомі польські історики і краєзнавці А.Яблоновський, Е.Рулковський, М.Дубецький, А.Маньковський та ін. [PSB, 1959, t. VIII, s. 59].

Якщо “Dziennik Kijowski”, “Kresy”, “Nasza Przeszłość”, “Lud Boży”, “Kurier Kijowski”, “Tygodnik Kijowski”, “Gazeta Kresowa”, “Przegląd Ukraiński”, “Kłosa Ukraiński” були флагманами польської преси, що виступали проти революційного руху в Україні, сповідували ідеї відродження колишньої Речі Посполитої в кордонах 1772 р., всіляко захищали інтереси дворянства і заможних кіл й мало в чому за своїми ідейно-політичними позиціями різнилися між собою, то ним протистояв невеликий загальний польських ліво-радикальних і ліберальних демократичних газет та журналів, що видавалися або розповсюджувалися в Правобережній Україні.

Ліва преса опиралась на соціалістів, соціал-демократів, прогресивну інтелігенцію, робітників та молодь польської меншини, пропагуючи революційні перетворення, співдружність з українським народом у боротьбі з російським самодержавством. До таких часописів варто віднести короткочасні нелегальні видання польської соціалістичної партії (ППС) “Robotnik”, “Hasła”, “Czerwony Sygnał”, які нелегально друкувались у Києві час від часу у 1901–1911 р. Крім того, що газета ППС “Robotnik” з початку ХХ ст. постійно таємно завозилася на Правобережну Україну з Королівства Польського, в 1901, 1906, 1909 і 1911 рр. мала свої друкарні в Києві, які викривала і ліквідувала поліція. З червня 1906 р. почав видаватися для України орган ППС газета “Hasła”, розрахований у першу чергу на польську меншину її Правобережжя [15, s. 47–48]. Проте видання ППС, впроваджуючи політичні та ідеологічні засади партії, були спрямовані на використання революційних процесів для здобуття незалежності Польщі, своїми публікаціями прагнули залучити до польського національно-визвольного руху якомога більше поляків Київщини, Волині та Поділля.

У 1906–1907 рр. “Dzienniku Kijowskiemu” та іншим правим польським виданням протистояла політична, громадська, економічна і літературна газета “Głos Kijowski”, яка спиралась на польську демократичну інтелігенцію України. Вона була заснована 27 грудня 1905 р. яку редагували Д.Скаржинський та А.Сливинський [11, арк. 1]. У першому числі газети, яка побачила світ 1 (14) березня 1906 р., у статті “Від редакції” так було визначено мету і завдання часопису: ““Głos Kijowski” буде виразником громадських рухів., буде газетою незалежною, яка висвітлюватиме суспільне життя на засадах істинного демократизму. Ми хочемо “Głos Kijowski” перетворити в широку трибуну вільної і незалежної суспільної думки... Прагнемо разом з українським народом, а також іншими народностями краю без різниці під прапором демократизму приступити до виконання своїх обов’язків” [18, с. 1]. Подальший зміст публікацій газети свідчить, що редакція і автори прагнули об’єктивно висвітлювати події революції, засуджували ізоляціонізм польської меншини, угодовство її верхів з царизмом, шукати примирення між поляками і українцями.

За чітку ліворадикальну та антидержавну спрямованість публікацій, ця газета зазнала справжнього терору з боку влади. 4 листопада 1906 р. “ввиду вредного направлення” її видання було призупинено на 10 днів і звільнено працівників І.К.Брусилівського та М.Є.Цукермана, а 23 травня 1907 р. постановою генерал-губернатора взагалі закрито [11, арк. 3, 7, 12, 21].

Однак найбільш радикальною з-поміж легальних видань польської преси того часу виступив тижневик “Swit” (“Світанок”), заснований 31 грудня 1906 р. і редактований діячами “Корпорації польських студентів Київського університету” Р.Д.Новинським, І.В.Кнотте, Р.Ц.Нейманом [12, арк. 1, 2]. Часопис з самого початку вийшов за своїм змістом за межі вузьконаціональних польських інтересів і став на платформу соціал-демократії. Видання прагнуло об’єднати різні угруповання “лівиці” польської меншини від лібералів до соціал-демократів і знаходилося під значним впливом ППС. З тижневиком співпрацювали і вміщували свої статті такі відомі політичні діячі, вчені і літератори як Станіслав Бжозовський, Януш Корсак, Вігольд Заблоцький, Аврелій Дрогошевський, Іван Бодуен де Куртіне, а з відомих українців – Іван Франко, Михайло Грушевський, Володимир Винниченко [15, s. 44]. Газета зазнала репресій з боку влади. За статтю “Кінець епопеї” (1907, 30 груд., №52), яка критикувала владу за придушення революції та інші подібні матеріали, розпорядженням генерал-губернатора від 12.01.1908 р. редактори були оштрафовані, а видання припинило свою діяльність [12, арк. 5, 6].

У 1909 р. ідеї українсько-польського співробітництва пропагувала газета “Goniec Kijowski”, редактована відомим польсько-українським діячем В’ячеславом (Вацлавом) Липинським. Вона користувалася популярністю, насамперед, поміж дрібних чиновників та службовців [15, s. 45]. Ця газета проіснувала трохи більше року. Відновлена 5 січня 1914 р. як щоденна газета, Іваном-Тадеушем Врублевським, випускником Варшавського технічного училища. Проте зміст цієї газети був іншим, спрямований на ідеї відродження незалежної Польщі, що також переслідувалося владою. За публікацію статті “Дві відозви” (1914, 6 серп., №105) редактор Врублевський був штрафований на 1000 руб. із загрозою арешту [19, арк. 1-3].

З приходом до редакції двотижневика “Kłosy Ukraińskie” (1914–1917) журналіста І.О.Урсина-Замораєва це видання набрало лівого ухилу і стало друкованим органом організації “Польська незалежна демократична група в Україні” [15, s. 45]. Кореспондентами тижневика виступили Аврелій Дрогошевський, Люціан Кноль, Казімеж Ілякович та інші відомі діячі польської меншини. Київський губернатор так охарактеризував цю газету: ““Kłosy Ukraińskie” проводять ідеї, що Україна, Волинь і Поділля, як країни Старої Польщі, зі співчуттям ставляться до так званого українського руху... до створення Польської держави і війська польського...” [20, арк. 5].

Поява у 1905–1914 рр. численних польських часописів свідчило про польське національне відродження в Україні. Вони стали трибунами, керманічами польської громади, фактором активізації її суспільно-політичної і культурної

діяльності в умовах наростання загальної кризи в Україні та подій Першої світової війни. Часописи сприяли утворенню в 1905–1914 рр. у Києві, Житомирі, Одесі, Бердичеві, Луцьку, Кам'янці-Подільському, Вінниці, Проскурові, Барі та інших містах польських клубів, “домів”, “полоній”, “філарей”, музично-драматичних і літературних товариств, спортивних організацій “Сокіл”, розбудові римокатолицької церкви. На шпальтах польської періодики друкувались статuti, відозви, об'яви, інформації та репортажі про діяльність цих об'єднань та осередків. Усі газети та журнали, незалежно від політичних орієнтацій, прагнули вмістити мистецькі, поетичні, прозові й публіцистичні добірки на різні смаки читача, уривки з наукових праць, висвітлити інші запити творчої інтелігенції, що призвело до відродження польської культури в Україні в перше десятиліття ХХ століття.

Прикладом може слугувати тепер маловідомий тижневик “Tygodnik Podolski”, який фактично вперше на Поділлі легально видавався польською мовою у м.Проскурові (нині м.Хмельницький) з 18 грудня 1910 по 28 травня 1912 року. Всього побачило світ 72 числа [5]. Його засновником виступив присяжний повірений Стефан Вікентійович Зембржуський (Zembrzusi, 1878 р. народж.), який закінчив юридичний факультет Санкт-Петербурзького університету і працював адвокатом у м.Сідлець Королівства Польського. З метою активізувати польське патріотичне і культурне життя на Поділлі 22 вересня 1910 р. прибув до Вінниці, звідки за рекомендаціями з 16 жовтня цього ж року по 10 червня 1912 р. оселився і мешкав з сім'єю у м.Проскурові Подільської губернії й став діячем місцевої польської громади [21, спр. 7985, арк.1, 180, 185, 202].

Вже 30 вересня 1910 р. С.Зембржуський подав клопотання подільському губернатору про дозвіл на заснування в Проскурові польського тижневика “Tygodnik Podolski”, органу політичного, громадського і літературного, в якому виклав програму цього видання: друкувати статті, нариси, матеріали економічного, суспільного, політичного, просвітницького та літературного характеру, хроніку, кореспонденції, листи, об'яви тощо. Пройшовши дозвільні митарства від Петербурга, Києва і Кам'янця-Подільського, 8 листопада 1910 р. він одержав свідоцтво на право видання часопису [8, спр. 7985, арк. 3, 4].

18 (31) грудня 1910 р. у першому числі “Tygodnika Podolskiego” в зверненні до читачів від імені редактора С.Зембржуського писалося: “В ім'я Бога, випущений сьогодні у світ перший номер часопису шле під Ваші дахи польське друковане слово!”, а далі обгрунтовувалася мета і завдання видання: “наш тижневик повинен принести суспільству ту користь, як наш орган на далеких східних кресах... [який] виражав би інтереси і потреби місцевої польської людності... міг би зацікавити найширші маси, впливати на поширення польського читачтва... докладно інформувати читачів про справи польські, поміщати кореспонденції з Варшави, Вільни, Києва, Кракова, Львова і Познані про різні сторони життя польського народу”. Загалом редакція часопису брала на себе зобов'язання гуртувати польську громаду, пробуджувати її до політичного, суспільного життя в контексті піднесення патріотичного національного духу. На жаль, у цій відозві



немає жодного слова про відображення тижневиком стосунків місцевих поляків з корінним українським населенням, про вироблення спільних інтересів і співжиття в умовах політичної кризи російського самодержавства. Часопис сповідував польський автономізм, захищав польського власника, що було свідченням його консервативних засад у польській національній меншині.

С.Зембржуський вів активну громадсько-політичну діяльність. Він влітку 1912 р. поїхав на фронт Балканської війни і, як очевидець, описав її події в своїй газеті, виступав з лекціями на суспільно-політичні теми в контексті вольського питання у Проскуріві, Вінниці, Житомирі. Така діяльність викликала підозри з боку влади. У його квартирі проводилися обшуки, під час яких виявлено без дозвільних документів друкарський польський шрифт і верстак, який він отримав з Варшави, і хогів обладнати власну друкарню. Його також штрафували за окремі публікації в газеті. Тому він змушений був припинити у 1912 р. видання тижневика “Tygodnik Podolski” і з сім’єю перебраться до Києва, де продовжував відкривати і редагувати польські часописи [8, спр. 7985, арк. 48, 60, 133, 140].

Чому польська газета видавалась саме у м.Проскуріві – тоді відсталому повітовому місті Подільської губернії? Відповідь на ці запитання містять статистичні матеріали, вміщені на сторінках власне “Tygodnika Podolskiego”. За даними тижневика, станом на 1910 р. у сільській місцевості губернії мешкало 272020 католиків, у тому числі 52194 поляка (сюди віднесені українці-католики. – С.О.) було у Проскурівському повіті, який за кількістю польського населення посідав перше місце в Україні [21]. Це і зумовило відкриття першої польської друкарні імені Г.Голованівської і видавництва “Tygodnika Podolskiego” у Проскуріві, які знаходились на Аптекарьській вулиці в будинку під номером 39.

Після припинення тижневика “Tygodnika Podolskiego” у 1912 р. ум.Проскуріві продовжив видавати вже в грудні 1912 – у 1914 рр. двотижневу суспільно-політичну, економічну, літературну і релігійну газету польською мовою “Nasza Wieś” (“Наше Село”) В.Ц.Барановський, ксьонд Ярмолинецького костелу цього ж повіту, активний діяч місцевої польської громади консервативного спрямування, відкривав таємних польських шкіл. Редактором працював Й.Л.Росинський. Газета видавалась тиражем до 2 тис. примірників і розповсюджувалася через костели переважно безкоштовно серед поляків землевласників, католиків і селян Проскурівського повіту [8, спр. 8172, арк. 1, 5, 9]. Цензори та чиновники пильно стежили за змістом виданих газет “Nasza Wieś” і, зрештою, зробили висновок: “Ксьондз Барановський є діячем різних партій... брав участь у відкритті в Ярмолинцях польської школи, навчає дітей у костелі... у своїй газеті прагне нав’язати місцевому польському населенню ідеї сепаратизму, отожднити католиків з польською національністю... газета є тенденційним органом в політичному відношенні” [8, спр. 8172, арк. 11]. Дійсно, газета носила клерикальний характер, пропагувала переваги католицької віри, збереження і розвиток польської мови та культури, спрямовувала до залучення поляків до політичного життя на благо відродження незалежності Польщі. Переслідування з боку влади призвели до того, що Барановський був змушений розібрати в друкарні набір

газети №15, яка мала вийти в липні 1914 р., і припинити видання [8, спр. 8172, арк. 18, 24].

Таким чином, польська громада Правобережної України вперше за часів перебування в складі Російської імперії сповна використала завоювання революції 1905 р. у своїх суспільно-політичних, культурних і етнічних інтересах й заснувала найбільшу кількість з-поміж інших національних меншин власних періодичних видань. Однак польські часописи упродовж 1905–1914 рр. опинилися ніби між молотом і ковадлом. З одного боку, її переслідували і різними методами пресували царська цензура та можновладці, а, з іншого, вона залежала від польської меншини та від її ворогуючих “лівих” і “правих” таборів політичних сил. Тим не менше, польська періодика відіграла позитивну роль у політичному, суспільному та культурно-просвітницькому житті поляків України, стала цінним джерелом інформації про її становище, устремління та діяльність, виразником пошуків компромісу у налагодженні співпраці з українською титульною нацією.

### Список використаних джерел і літератури

1. Бовуа, Д. Битва за землю в Україні. 1963–1914. Поляки в соціо-етнічних конфліктах / Даніель Бовуа; перекл. на укр. З. Борисюк. – К.: Критика, 1998. – 334 с.
2. Путова, А. Католицькі періодичні видання Києва на початку ХХ сторіччя / А. Путова // Українська періодика: історія та сучасність. Доп. та повід. восьмої всеукр. науково-теоретичної конференції. Львів, 24-26 жовтня 2003. – Львів, 2003. – С. 837-842.
3. Заводовський, А. І. Волошиновський і його “Світова Зірниця” / А. І. Заводовський // Матеріали Х Подільської історико-краєзнавчої конференції. – Кам’янець-Подільський, 2000. – С. 318-321.
4. Білобровець, О. М. Польська преса в суспільно-політичному житті поляків України на початку ХХ ст. / О. М. Білобровець // Волинські історичні записки: Збірник наук. праць Житомирського державного університету імені Івана Франка. Серія: Історія. – Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2012. – Т. 9. – С. 161-167.
5. Баженов, Л. В. Польська преса в Україні між 1905–1917 рр. / Л. В. Баженов // Національні меншини Правобережної України: історія і сучасність: наук. зб. – Житомир, 1998. – С. 111-113.
6. Держархів Хмельницької обл., ф. 228, оп. 1, спр. 8329, арк. 1, 2.
7. Центральний державний історичний архів України (далі – ЦДАУК), ф. 295, оп. 1, 1905–1914 рр., спр. 19, 39, 53, 92, 96, 98, 100, 143, 144, 147, 156, 161, 207, 209, 2010, 211, 401, 412, 417, 423, 448, 495, 515, 522.
8. Держархів Хмельницької обл., ф. 228, оп. 1, спр. 7985, 8196, 8329, 8172.
9. Там само, спр. 7686.
10. ЦДАУК, ф. 295, оп. 1, спр. 100.
11. Там само, спр. 39.
12. Там само, спр. 53.
13. Там само, спр. 19.
14. Там само, спр. 143.
15. Slisz, A. Presa polska w dobie wojny i rewolucji (1915–1918) / A. Slisz. – Warszawa, 1968.

16. Polski Słownik Biograficzny. – Warszawa; Kraków; Wrocław, 1960. – Т. VIII, z. 39.
17. ЦДІАК, ф. 295, оп. 1, спр. 156.
18. Głos Kijowski. – 1906. – 1.03. – № 1.
19. ЦДІАК, ф. 295, оп. 1, спр. 55.
20. Там само, спр. 495.
21. Tygodnik Podolski (Płoskirów). – 1911. – 28 maja.

**Svitlana Oliper**

### **The polish publications of the Right-Bank Ukraine (1905–1914): between of censorship and political groups**

*By the conquest of revolution 1905–1907 in the Russian empire the grant of right to create the legal societies, clubs, publish in native language literature, newspapers, magazines became for her national minorities. This the Polish minority of Right-bank Ukraine took advantage of. In the article, founding and edition of the Polish periodicals is examined in Kyiv and other cities of region during 1905–1914. It is set that in a that period 12 Polish newspapers, 14 weeklies and 8 magazines, from that most influential and popular were social and political, economic, cultural, literary, religious newspapers and magazines of “Gazeta Kijowska”, “Dziennik Kijowski”, “Głos Kijowski”, “Goniec Kijowski”, “Gazeta Kresowa”, “Przegląd Ukraiński”, “Kłosy Ukraiński”, “Swit”, “Nasza przeszłość”, “Kresy”, “Nasz świat”, “Zjednoczenie”, “Lud Boży” of and other, were printed only in Kyiv.*

*By researches, realizable on the basis of achievements historiography (D. Bovua, A. Slis, O. Belobrovets, L. Bazhenov, A. Putova and other) and studies of documents of funds of CDHA of Ukraine and State archive of the Khmelnytsk area, it is shown in the article, that the Polish periodicals appeared between a hammer and anvil, id est between oppressions of censorship and authorities, by opposition “left” and “right” camps of social and political forces of the local Polish minority, and also by dependence on rich sponsors and publishers. In the article the examples of pursuit are pointed by autocracy of releases of the Polish newspapers and magazines up to their closing for the placed publications directed against the existent mode and support of revolutionary motion in a country. Ideological and political platforms, democratic or conservative orientation of row of the Polish newspapers and magazines, their role, are analysed in public, cultural, elucidative and spiritual life of Right-bank Ukraine, as an important information generator about her position, aims and activity, expressions of searches of compromise in adjusting of collaboration with Ukrainian title nation.*

*Except the Kyiv Polish periodicals, editions are examined in Proskurov and Yarmolinty of the Podolsk province in 1910–1914 weekly “Tygodnik Podolski” and newspaper “Nasza Wieś”, activity of their editors of C. Zevbrzhutskiy and V. Baranovskiy.*

**Keywords:** Right-Bank Ukraine, the polish publications, polish minority, newspapers, magazines, release, publications, censorship, repressions.

С.И.Олипер

**Польская периодика Правобережной Украины (1905–1914 гг.):  
между цензурой и политическими группировками**

*Завоеванием революции 1905–1907 гг. в Российской империи для ее национальных меньшинств стало предоставление права создавать свои легальные общества, клубы, издавать на родном языке литературу, газеты, журналы. Этим воспользовалось польское меньшинство Правобережной Украины. В статье рассматривается основание и издание польской периодики в Киеве и других городах региона на протяжении 1905–1914 гг. Устанавливается, что в тот период только в Киеве печаталось 12 польских газет, 14 еженедельников и 8 журналов, из которых наиболее влиятельными и популярными были общественно-политические, экономические, культурные, литературные, религиозные газеты и журналы “Gazeta Kijowska”, “Dziennik Kijowski”, “Głos Kijowski”, “Goniec Kijowski”, “Gazeta Kresowa”, “Przegląd Ukraiński”, “Kłosa Ukraiński”, “Swit”, “Nasza przeszłość”, “Kresy”, “Nasz świat”, “Zjednoczenie”, “Lud Boży” и др.*

*Исследованиями, осуществленными на основе достижений историографии (Д.Бовуа, А.Слиш, О.Белобровець, Л.Баженов, А.Путова и др.) и изучения документов фондов ЦГИА Украины и Госархива Хмельницкой области, показано в статье, что польская периодика оказалась между молотом и наковальней, то есть между притеснениями цензуры и властей, противостоянием “левого” и “правого” лагерей общественно-политических сил местного польского меньшинства, а также зависимостью от богатых спонсоров и издателей. В статье приводятся примеры преследования самодержавием редакций польских газет и журналов вплоть до их закрытия за помещенные публикации, направленные против существующего режима и поддержку революционного движения в стране. Анализируются идейно-политические платформы, демократическая или консервативная направленность ряда польских газет и журналов, их роль в общественной, культурной, просветительской и духовной жизни Правобережной Украины, как важный источник информации о ее положении, целях и деятельности, выражения поисков компромисса в налаживании сотрудничества с украинской титульной нацией.*

*Кроме киевской польской периодики, рассматриваются издания в Проскурове и Ярмолинцах Подольской губернии в 1910–1914 гг. еженедельника “Tygodnik Podolski” и газеты “Nasza Wieś”, деятельность их редакторов С.Зембржуского и В.Барановского.*

**Ключевые слова:** Правобережная Украина, польское меньшинство, польская периодика, газеты, журналы, редакция, публикации, цензура, репрессии.

Одержано 3 червня 2014 року